

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-316-2-33>

УДК 364.2:314.6:331

Олександр МАХОНІУК

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»

<https://orcid.org/0000-0001-9513-4527>

e-mail: m_sasha2007@ukr.net

НОВІ ВИКЛИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проаналізовано національні міграційні втрати в перший рік повномасштабного вторгнення росії, а також відповідну ситуацію в західних областях. Здійснене дослідження впливу військових дій на основні макроекономічні показники та зміну рівня життя населення. Відзначено, що найбільш вразливою категорією громадян у 2022 році стали ВПО. Представлено короткий аналіз низки вітчизняних соціологічних обстежень щодо якості життя українців в період війни. Особливу увагу приділено вивченню питання українських дітей під час війни, зокрема їхньої освіти. Відзначено, що війна розкрила низку проблемних аспектів щодо державного забезпечення якісного рівня життя громадян. Здійснена спроба пояснити, якими недоліками володіє теперішня система державної фінансової підтримки соціально вразливих верств населення. Зауважено, що в період загострення демографічної кризи особливо актуальним є питання підтримки молодих сімей та інших соціально вразливих верств населення з метою максимального використання їхнього потенціалу в загальній стратегії відбудови України.

Ключові слова: соціальна вразливість, демографічна криза, прожитковий мінімум, дошкільна освіта.

Oleksandr MAKHONIUK

SI "Institute of regional research named after M.I. Dolishniy of NAS of Ukraine"

NEW CHALLENGES OF SOCIAL VULNERABILITY OF THE POPULATION OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR

The national migration losses in the first year of the full-scale invasion of Russia, as well as the corresponding situation in the western regions, are analyzed. A study of the impact of military operations on the main macroeconomic indicators and changes in the population's standard of living was carried out. It was noted that IDPs became the most vulnerable category of citizens in 2022. A brief analysis of a number of domestic sociological surveys on the quality of life of Ukrainians during the war is presented. Particular attention is paid to the study of the issue of Ukrainian children during the war, in particular their education. It was noted that the war revealed a number of problematic aspects regarding the state's provision of a quality standard of living for citizens. An attempt has been made to explain the shortcomings of the current system of state financial support for socially vulnerable population groups. It was noted that in the period of the aggravation of the demographic crisis, the issue of supporting young families and other socially vulnerable population groups is particularly relevant in order to maximize the use of their potential in the general strategy of the reconstruction of Ukraine.

Key words: social vulnerability, demographic crisis, living wage, preschool education.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

2022 рік став переломним в сучасній історії незалежної України. Відкритий воєнний напад росії призвів до загибелі десятків тисяч цивільних громадян та українських військових, руйнування інфраструктури держави, житлового фонду, завдав суттєвих збитків сфері освіти, енергетиці та АПК України. За 12 місяців повномасштабної війни КСЕ (Київська школа економіки) підрахував суму збитків інфраструктурі України на 143,8 млрд доларів [1]. Натомість, за даними Світового Банку на відновлення України вже потрібна втричі більша сума – 411 млрд доларів [2]. Одним з джерел фінансів на відновлення після закінчення бойових дій, за міжнародною практикою, є країна-агресор. Проте на сьогодні не вироблено ще чіткого інструментарію конфіскації та передачі активів агресора, не вирішено за якою моделлю планується відновлення України (за американською, японською, ізраїльською чи іншою), оскільки війна продовжується у теперішньому 2023 році, а Україна і надалі невинно втрачає найцінніший актив – населення, причому втрачає молодь безпосередньо у бойових діях і внаслідок еміграційних процесів. Для більшості українців війна стала найтяжчим випробуванням у житті, вона вплинула на психоемоційний стан, економічний добробут, політичні переконання. Наша держава в обличчі уряду, ЗСУ, ТРО, волонтерів та звичайних громадян, а також міжнародні партнери всі зусилля доклали щоб вистояти у російській агресії та подолати гуманітарні виклики. 2022 рік став важким для всіх: коли росія вбила тисячі людей, зруйнувала тисячі будинків і навіть цілі міста, розділила мільйони сімей, сформувала нові виклики соціальної вразливості українського населення. Проте, невдовзі обов'язково буде перемога, тож на часі розробка стратегій відродження України, які передусім повинні передбачати збереження та відновлення її демографічного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням бідності, соціальної вразливості і підвищення ефективності соціальної підтримки в Україні присвячено праці провідних вітчизняних науковців: Е. Лібанової, О. Макарової, У. Садової, А. Колод, О. Грішнєвої тощо. Вагомий внесок у дослідження відповідних процесів на регіональному рівні сьогодні належить Львівській школі регіоналістики, зокрема науковцям Т. Васильціву, Л. Семів, О. Мульській, О. Риндзак, М. Біль, Н. Андрусишин, Р. Теслику, І. Бараняку, М. Бачинській, В. Бідаку та ін. Вітчизняні науковці розглядають соціальну вразливість населення переважно у фокусі соціального захисту різних верств населення, бідності, ефективності соціальної підтримки в періоди економічних криз, тоді як зарубіжні учені велику увагу приділяють також ризикам у сферах зайнятості, освіти, соціальної інфраструктури тощо. Проте, окремої уваги потребують дослідження соціальної вразливості населення враховуючи виклики масштабної нестабільності в умовах війни.

Формулювання цілей статті

Метою статті є оцінювання уже звичних форм соціальної вразливості населення України, які набули нової актуальності в умовах розв'язаної росією війни, а також виявлення можливих заходів на їх реагування.

Виклад основного матеріалу

Міграційні втрати в перший рік повномасштабного вторгнення росії. Згідно з експертними розрахунками [3], які ґрунтуються на даних Агенції з питань біженців ООН та Міжнародної організації міграції, на кінець 2022 року у країнах Європи залишалось до 4,7 млн українців, з понад 11 млн котрі виїхали з України від 24 лютого 2022 року. Ще 1,5 млн українців перебували на території росії.

Абсолютна більшість серед «втікачів від війни» – це жінки та діти. За даними компанії EWL Group [4, 5] до середини весни 2022 року майже 95 % дорослих (від 18 років) біженців до Польщі, Чехії та Румунії були саме жінки. Майже така ж була кількість дітей.

Частка біженців чоловіків почала зростати дещо пізніше, що пов'язано зі змінами в військових мобілізаційних процесах в наступні місяці в Україні. Відтак, за даними Європейського центрального банку вже на початку 2023 року в Європі серед дорослих українських «втікачів від війни» чверть становили чоловіки.

Дослідження ЦЕС [3] свідчить, що найбільше емігрантів втратили фронтові та прифронтові області України, зокрема, з Запорізької виїхало за кордон 24% усього населення регіону, з Харківської, Дніпропетровської та Миколаївської областей – близько 16%, з Київської та столиці – 19% та 20% відповідно.

Ситуація в західних областях України. Відносно небагато українців виїхало за кордон з західних областей України – не більше 10% з кожної з них. При цьому західні області стали також осередком прихистку внутрішніх переселенців. Станом на квітень 2023 року в Україні офіційно зареєстровано 4,8 млн внутрішньо переміщених осіб, з них 1,1 млн переселяються вже вдруге (з 2014 року) [6]. На кінець 2022 року у Єдиній інформаційній базі даних у Львівській області було зареєстровано 251 тис. внутрішньо переміщених осіб. Проте реальна кількість ВПО на Львівщині оцінювалась вдвічі більшою, що становило 20% до чисельності постійного населення області на початок 2022 року. На кінець жовтня 2022 року в Івано-Франківській області перебувало на обліку 144,9 тис. ВПО [7]. В Чернівецькій області на початок лютого 2023 року було зареєстровано 90 тис. ВПО, з яких відомо достеменно, що 70 тис. осіб проживали на територіях громад області [8]. На Закарпатті, зокрема, в обласному Ужгороді на початку 2023 року офіційно було зареєстровано 27 тисяч переселенців, проте проживало близько 40 тисяч [9]. Загалом в межах Прикарпатського регіону на початку 2023 року перебувало понад 770 тис. ВПО, що становило 13% до чисельності постійного населення регіону¹. Відповідно, за мінімальними підрахунками чисельність ВПО повністю перекрыла чисельність мешканців регіону, які виїхали за кордон від 24 лютого 2022 року.

Нові виклики соціальної вразливості домогосподарств. Військові дії росії на території нашої країни завдали серйозних руйнувань національній економіці. За оцінками Міністерства економіки, національний ВВП у 2022 році скоротився на 30,4 %, що є найбільшим падінням за новітню історію України, проте – значно менше від того, що прогнозували раніше експерти та міжнародні інституції навесні 2022 року (на рівні 45-50%). При цьому заплановані видатки протягом 2022 року зросли у два рази – до 2,7 трлн грн (75 млрд дол.), а дефіцит держбюджету збільшився майже у 6 разів – до 911 млрд грн (25 млрд дол.). Компенсувати розрив між доходами та видатками дозволила грантова та кредитна підтримка міжнародних партнерів, купівля військових облігацій підприємцями, банками та населенням, а також продовження сплати податків великими, середніми та маленькими підприємцями, які зберегли свою діяльність [10].

Суттєво знизився також рівень доходів українців. Причиною стали в першу чергу проблеми ведення бізнесу через ракетні обстріли всіх регіонів, що зобов'язувало підприємства зупиняти виробництво та відправляти працівників в укриття. За окремими підрахунками внаслідок окупації, ракетних ударів та

¹ 5,935 млн осіб - середня чисельність населення Карпатського регіону у січні 2022 року. Державна служба статистики України / Чисельність населення по регіонах (за оцінкою) на 1 лютого 2022 року та середня чисельність у січні 2022 року / Чисельність населення по регіонах / Населення та міграція / Статистична інформація / <https://ukrstat.gov.ua/>

перебоїв електропостачання кожен другий підприємець повністю або частково втратив свою справу. На рівень життя українців істотно вплинула також інфляція, яка у 2022 році склала 26,6%, та девальвація національної валюти відносно дол. США на 50%.

Варто відзначити, що найбільш вразливою категорією громадян у 2022 році стали ВПО, серед яких частина повністю або частково втратили житло, місце праці та інші засоби життєдіяльності. Основою надання захисту та гуманітарної допомоги переміщеному населенню стали соціальні виплати на рівні 2 тис.грн для дорослих людей і 3 тис.грн на кожну дитину або дорослого з інвалідністю, надання державного тимчасового житла, забезпечення інших пілг ВПО та соціальних гарантій, в т.ч. у сфері зайнятості та освіти.

Довідково: Обґрунтовано, що найбільш вразливим є бідне населення країни, а найбільш схильним до бідності є населення, котре втрачає роботу, зокрема з причин виходу на пенсію або при народженні дитини. До когорти найбільш вразливих варто віднести також осіб з обмеженими можливостями. Проблема соціальної вразливості окремих верств населення гостро стояла в Україні ще до початку повномасштабної війни. Наприклад, рівень бідності українців за доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму у 2020 році склав 28,3%, тоді як найгірша ситуація була притаманна західним областям України, та Карпатському регіону зокрема (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень бідності населення Карпатського регіону у 2020 році

	Дата	грн	
ПМ фактичний реальний, розрахований Мінсоцполітики	01.01.2021	5113	
Ресурси д/г в розрахунку на одну особу, на місяць			Частка населення з доходами нижчими фактичного ПМ [11]
Україна	2020 рік	5150	28,3 %
Івано-Франківська область		4994	43,5 %
Львівська область		4973	48,4%
Закарпатська область		4382	51,6 %
Чернівецька область		4263	66,3 %

Джерело:[12]

Від початку повномасштабної війни інформацію про зміну рівня життя українців можуть надати лише окремі результати соціологічних досліджень. Наприклад, кадровим порталом grc.ua [13] у серпні-вересні 2022 року було проведено дослідження 2,6 тис українців-працівників компаній різних галузей в усіх регіонах України на предмет їхнього добробуту. Результати показали, що 77 % респондентів «не вистачає грошей до наступної зарплати», при цьому 2/5 з них мали відповідну проблему до 2022 року, а 3/5 – стикнулися з проблемою від початку війни (рис.1). Про низький рівень доходів українців говорить також показник частки сімейного бюджету, яка витрачається на продукти харчування. Чим вища частка витрат у цьому сегменті, тим нижчий рівень достатку громадян. За даними дослідження кожен четвертий українець витрачає на продукти харчування від 40 до 60 % сімейного бюджету, а 14,5% респондентів витрачають понад 60% (рис. 2). Як зазначають в grc.ua, для порівняння американці та британці витрачають на цю статтю 6-7% свого бюджету.

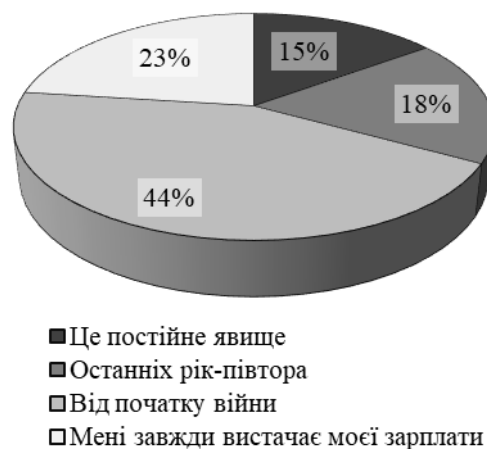

Рис. 1. Якщо Вам не вистачає грошей до зарплати, наскільки це нове явище?

Джерело: побудовано за даними grc.ua [13]

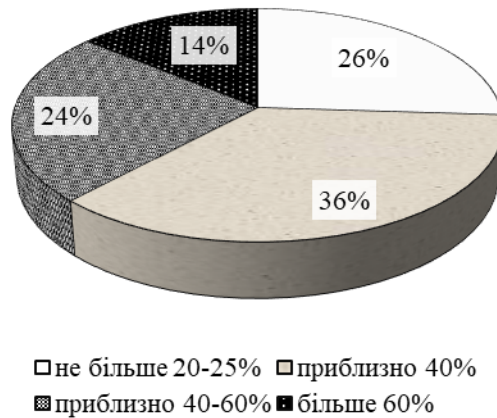

Рис. 2. Яка частка Вашого сімейного бюджету витрачається на продукти харчування

Варто нагадати, що дослідження стосувалося працевлаштованих осіб, серед яких лише 39 % вказали, що витрати сімейного бюджету направлені і на дітей. Загалом важко оцінювати, наскільки дане обстеження відповідає національній ситуації (відносно структури домогосподарств, чи віковій структурі населення тощо), проте воно показує, що навіть забезпечені роботою громадяни в період війни стикнулися з проблемою недостатнього забезпечення рівня доходів.

Наступне дослідження «Проблеми українських дітей під час війни» частково турбує питання власне соціально вразливої категорії населення. Дослідження соціологічної групи Рейтинг проводилось на початку 2023 року [14] та охопило 2000 матерів дітей віком 3-17 років в усіх областях (крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу, а також територій, де на момент опитування був відсутній український мобільний зв'язок). Результати опитування показали, що переважна більшість дітей – 92 % навчалися у школах або ж відвідували дошкільні заклади. Питання полягало переважно в якості надання освіти, на що впливала низка обставин. Зокрема, 42% дітей навчалися у школах/садочках он-лайн, 29% – за змішаною формою, 26% – постійно відвідували навчальні та виховні заклади. Он-лайн форма навчання найбільш була поширена на прифронтових територіях, он-лайн та змішана форми – на деокупованих та серед мешканців центру. У Києві – більше половини займалися як он-лайн так і за змішаною формою, водночас майже 40% відвідували освітні заклади постійно. У західних регіонах майже половина дітей (47%) навчалися оф-лайн, 40% – за змішаною формою, і лише 10% – постійно он-лайн. Основними причинами пропусків занять були оголошення повітряної тривоги, відключення електроенергії або відсутність Інтернету. Відтак, майже кожен п'ятий респондент зазначив про значне погіршення успішності навчання дитини.

За понад рік повномасштабної війни діти переважно з прифронтових та центральних регіонів зазнавали наступних травмуючих подій: розлука з рідними та близькими (28%), переїзд в інший регіон країни (25%), обстріли та бомбардування (24%), тривале перебування у холодному приміщенні (17%), переїзд за кордон (11%), перебування в окупації (8%), пережиття смерті рідних або близьких (6%), втрата житла (5%), зазнання голоду та відсутності води (5%). Окрім того, вже без регіональної прив'язки 41% опитаних матерів зазначили, що серед їхніх близьких родичів (чоловік, брат, сестра, діти, батьки) є ті, хто служать на війні.

Звичайно в західних областях ситуація суттєво спокійніша, проте російський тероризм, зокрема ракетні обстріли несуть реальну небезпеку для цивільного населення навіть в найвіддаленіших від бойових дій регіонах. З іншої сторони війна розкрила низку проблемних аспектів щодо державного забезпечення якісного рівня життя громадян, про які замовчувалось або вирішення яких підмінялося дивними¹ механізмами соціальних виплат. Ситуація, коли держава намагається підтримати життєвий рівень визначених категорій осіб, які потребують державної підтримки (в конкретному випадку говоримо про соціально-вразливі верстви: багатодітних сімей та сімей з дошкільнятами, осіб з інвалідністю, ВПО, пенсіонерів, безробітних та осіб з низькими доходами тощо) за рахунок грошових виплат, забезпечення мінімального набору безкоштовних соціальних послуг (медичні, освітні) та певних преференцій – є закономірною та обґрунтованою. Проте, відповідна державна підтримка виключно в такому форматі має низку недоліків, на які потрібно певним чином реагувати:

- по-перше, така політика підтримки набуває рис політики фінансового утримування, яка впливає на поведінкову психологію осіб, котрі утримуються. Мається на увазі, що за моделі державного «підкування» атрофується інстинкт самозабезпечення, коли людина мала б усвідомлювати необхідність розвиватись, самовдосконалюватись, в т.ч. освітньо, професійно, позбавлятись інертної поведінки або шкідливих звичок.

¹ Вітчизняні економісти та демографи систематично висловлювали зауваження щодо розрахунку розмірів соціальних стандартів (в першу чергу фактичної величини прожиткового мінімуму), та її самої доцільності існування окремих з них (мінімальна заробітна плата, стандартні виплати при народженні дитини тощо).

При цьому держава не справляється з функціями «фінансового опікуна» в достатній мірі, і щоб виправдати власну нездатність на законодавчому рівні знижує соціальні стандарти¹, відмовляється в їхньому перерахунку, індексації та ін. Кумулятивний ефект такої політики має багато небезпечніші наслідки та ширше поле впливу: існування, наприклад, показника «мінімальна заробітна плата» в наявному вираженні призводить до деструктивної поведінки учасників на ринку праці, коли в правовому колі занижуються розміри зарплат, які супроводжуються «оплатою в конвертах» та відповідно заниженими податковими зборами; передбачаючи низькі соціальні стандарти держава автоматично забезпечує максимальні шанси на низький рівень життя тим громадянам, які в один момент з тих чи інших життєвих причин «переходять» в когорту соціально-вразливої верстви населення, наприклад, забезпечуючи лише мінімальну фінансову підтримку молодих батьків без будь-яких широких програм забезпечення житлом (через іпотеки чи інше кредитування) чи іншими нефінансовими цінностями, держава спонукає цих молодих батьків до важкого фізичного та психологічного етапу життя, чим вкотре перекреслює всі тези щодо побудови моделі розширеного демографічного відтворення;

- проблема соціальної вразливості багатодітних сімей та сімей з маленькими дітьми гостро стояла завжди, проте її актуальність піднімається на новий рівень сьогодні у період повномасштабної війни, коли Україна через еміграційні процеси втрачає головне молоде жіноче покоління та дітей. Суть в тому, що за даними Держстату [15] охопленість дошкільною освітою в Україні в довоєнний період дітей віком 3-6 років мала майже 100% значення; негативний момент проте, що цей показник досягався завдяки переважанню ДНЗ переважно в західних областях часто на 20% і більше. Проте ситуація з дітьми ясельного віку 0-2 роки була незадовільною. Середньозважені показники охоплення по Україні у 2017 році в цій віковій групі склали 14,8%. Найгірша ситуація спостерігалася в західних областях у сільській місцевості, зокрема по Волинській (3,8%), Івано-Франківській (3,4%), Рівненській (2,7%) та Львівській (2,3%) областях. Така ситуація спричинена частковою або повною відсутністю ясел в більшості ДНЗ України. Відповідні показники вражають – 85 % молодих матерів у довоєнний період мали зосереджуватись на цілодобовому догляді маленьких дітей, а при великому бажанні, за умов допомоги рідних, могли підшукати повноцінну роботу або тимчасовий заробіток (бажано з вільним графіком), щоб забезпечити вищий сімейний дохід, оскільки держава обмежувалась фінансовою допомогою в розмірі 41 280 грн на три роки (що еквівалентно 1146,6 грн/місяць) та іншими незначними соціальними виплатами чи пільгами. За словами головної вітчизняної демографіни Е. Лібанової [16] «...сьогодні влада почала розуміти, що головне в державі – це люди. Тому держава буде розробляти стратегію демографічного відродження. Це не стосуватиметься традиційних доплат при народженні дитини, а стосуватиметься більш комплексних речей...». Із закінченням війни українські матері і діти будуть повертатись на батьківщину, проте в багатьох із них, як і багатьох ВПО не буде змоги повернутись саме додому, який був знищений разом з інфраструктурою регіону, бо там відбувались безпосередні бойові дії. Логічно було б забезпечити комфортне тимчасове проживання в збережених регіонах, доки відбуватиметься відбудова зруйнованих. Також, попри те, що за оцінками демографів в Україні не варто очікувати бебі-буму після закінчення війни, все ж питання формування якісної мережі ясельних ДНЗ давно на часі, особливо в західних регіонах країни, де наявної мережі завжди було недостатньо для забезпечення потреб місцевого населення, при цьому варто враховувати додаткове навантаження на цю сферу послуг великої чисельності ВПО. Вирішення питання мережі ясельних ДНЗ дозволило б зменшити фізичне та психологічне навантаження на молодих батьків, збільшити їхню продуктивність та загальний рівень задоволення життя, відповідно зберегти та примножити трудовий потенціал нації, створити нові робочі місця, зокрема і в сфері обслуговування дошкільної освіти тощо;

- зрештою, варто говорити про всіх людей з обмеженою мобільністю. Це особи з інвалідністю, з тимчасовою втратою мобільності внаслідок травм, люди похилого віку, батьки дітей з інвалідністю, а також наші герої-захисники, які отримали травми різної складності. Необхідно максимально використовувати їхні фізичні, професійні та інтелектуальні якості для загального національного блага, при цьому забезпечити для них можливості самореалізації, комунікації, праці, надання чи отримання освіти. Цікавим варіантом вирішення питання є розвиток та відбудова людиноцентричних міст, ключовою концепцією яких виступатимуть інклюзивність та безбар'єрність [17].

- варто відзначити, що для чіткого розуміння реальної демографічної ситуації та відповідних перспектив відродження української нації, та й перспектив відбудови України загалом, вкотре постає питання проведення демографічного перепису. Можна лише усвідомлювати, наскільки наявність таких досліджень приміром у 2011 та 2021 роках сьогодні спростила б різні планувальні заходи.

¹ На початок 2021 року законодавчо встановлений ПМ становив 2270 грн¹ на людину працездатного віку (не беручи до уваги підвидів ПМ). Паралельно у 2021 році самим же Міністерством соціальної політики був розрахований фактичний, тобто реальний рівень ПМ, який склав 5113 грн. Таким чином, виникає колізія державного забезпечення інших соціальних стандартів і нормативів (мінімальна пенсія, мінімальний розмір допомоги по безробіттю, допомоги малозабезпеченим сім'ям та ін.), які слугують орієнтирами щодо забезпечення достатнього рівня життєдіяльності населення (табл. 1), оскільки до розрахунку береться занижений первинний стандарт.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Актуальність дослідження питання соціальної вразливості окремих верств населення піднімається на новий рівень сьогодні у період повномасштабної війни. Це відмінний тренд, який за своєю суттю зобов'язує Україну в найближчому майбутньому розробити правильну політику та дієві механізми підтримки здалося б найбільш вразливих верств громадян, та перетворити цю «проблему» у власну перевагу, один із ключів успішної повоєнної відбудови країни. Звичайно, демографічні прогнози є надзвичайно невтішними, проте вони є умовними до завершення війни. По завершенню війни першочерговою необхідністю постає питання проведення Всеукраїнського перепису населення, також чіткого обліку перетинів державного кордону та проведення низки соціологічних спостережень.

Література

1. За рік повномасштабної війни росія завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд. Kyiv School of Economics. 22.03.2023. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/>
2. Світовий банк назвав суму, потрібну на відновлення України. Суспільне новини. 22.03.2023. URL: <https://susplne.media/422325-svitovij-bank-nazvav-sumu-potribnu-na-vidnovlenna-ukraini/>
3. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Аналітична записка / уклад. Д. Михайлишина, М. Самойлюк, М. Томіліна. Центр економічної стратегії. 2023
4. Українські біженці в Польщі, Чехії й Румунії: хто вони, чого чекають і чи повернуться додому. Європейська правда. 26.09.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/project/2021/workineu/article6.html>
5. Спеціальний звіт EWL «Біженці з України в Польщі, Чехії і Румунії». 09.08.2022. URL: <https://ewl.com.ua/спеціальний-звіт-біженці-з-україни-в/>
6. В Україні зареєстрували 4,8 мільйона внутрішніх переселенців. УКРІНФОРМ, 06.04.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3692551-v-ukraini-zareestruvali-48-miljona-vnutrisnih-pereselenciv.html>
7. Представник Уповноваженого з прав громадян відвідала місця компактного проживання внутрішньо переміщених осіб в Івано-Франківську. Офіційний вебсайт Івано-Франківської обласної державної адміністрації. URL: <https://www.if.gov.ua/news/predstavnyk-upovnovazhenoho-z-prav-hromadian-vidvidala-mistsia-kompaktnoho-prozhyvannia-vnutrishno-peremishchenykh-osib-v-ivano-frankivsku>
8. На Буковині кожен десятий є переселенцем. Чернівецький промінь. 09.02.2023. URL: <https://promin.cv.ua/2023/02/09/na-bukovyni-kozhden-desiatyi-ie-pereselentsem.html>
9. На Закарпатті відбувся регіональний форум про підтримку переселенців «Життя з «нуля». Закарпаття онлайн. 02.02.2023 URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/225737-Na-Zakarpatti-vidbuvsia-rehionalnyi-forum-pro-pidtrymku-pereselentsiv-ZHyttia-z-nulia-FOTO>
10. Слуцький Б. УНІАН, Війна змінила все: які виклики подолали громадяни та бізнес минулого року і до чого готуватися у 2023 році. 07.01.2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/viyna-zminila-vse-yaki-vikliki-podolali-gromadyani-ta-biznes-minulogo-roku-i-do-chogo-gotuvatisya-u-2023-roci-12101166.html>
11. Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів: Доходи та умови життя / Демографічна та соціальна статистика / Статистична інформація / Територіальні органи Держстату. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
12. Махонюк О., Бідак В. Ресурсне забезпечення домогосподарств Карпатського регіону України: аспект соціальної вразливості населення. Вісник ХНУ: Економічні науки, № 2, Том 2, 2022 (304). С. 136-143.
13. Раптова бідність» та зниження доходів під час війни. Стан добробуту українців відчутно знизився. European Business Association. 26.02.2022. URL: <https://eba.com.ua/raptova-bidnist-ta-znyzhennya-dohodiv-pid-chas-vijny-stan-dobrotutu-ukrayintsiv-vidchutno-znyzyvsya/>
14. Проблеми українських дітей під час війни. Період проведення 27 січня - 1 лютого 2023. Рейтинг. 27.02.2023. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/problems_of_ukrainian_children_in_conditions_of_war_january_27-february_1_2023.html
15. Статистичний збірник «Дошкільна освіта в Україні». Випуски від 2010 року до 2017 року. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm
16. Демографія і відбудова України: експертка назвала проблеми, які доведеться вирішувати. Суспільне Новини. 10.04.2023. URL: <https://susplne.media/437253-demografia-i-vidbudova-ukraini-ekspertka-nazvala-problemi-aki-dovedetsa-virisuvati/>
17. Бербека Н. Відбудова українських міст – шанс зробити їх кращими. Економічна правда. 29.06.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/29/688676/>

References

1. Za rik povnomasshtabnoi viiny rosii zavdala zbytkiv infrastrukturi Ukrainy na maizhe \$144 mlrd. Kyiv School of Economics. 22.03.2023. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/>
2. Svitovyi bank nazvav sumu, potribnu na vidnovlennia Ukrainy. Suspilne novyny. 22.03.2023. URL: <https://suspilne.media/422325-svitovij-bank-nazvav-sumu-potribnu-na-vidnovlennia-ukraini/>
3. Bizhentsi z Ukrainy: khto vony, skilky yikh ta yak yikh povernuty? Analitichna zapyska / uklad. D. Mykhailyshyna, M. Samoiliuk, M. Tomilina. Tsentr ekonomichnoi stratehii. 2023
4. Ukrainski bizhentsi v Polshchi, Chekhii y Rumunii: khto vony, choho chekaiut i chy povernutsia dodomu. Yevropeiska pravda. 26.09.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/project/2021/workineu/article6.html>
5. Spetsialnyi zvit EWL «Bizhentsi z Ukrainy v Polshchi, Chekhii i Rumunii». 09.08.2022. URL: <https://ewl.com.ua/spetsialnyi-zvit-bizhentsi-z-ukrainy-v/>
6. V Ukraini zareiestruvaly 4,8 miliona vnutrishnikh pereselentsiv. UKRINFORM, 06.04.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3692551-v-ukraini-zareiestruvali-48-miliona-vnutrisnih-pereselenciv.html>
7. Predstavnyk Upovnovazhenoho z prav hromadian vidvidala mistisia kompaktnoho prozhyvannia vnutrishno peremishchenykh osib v Ivano-Frankivsku. Ofitsiinyi vebсайт Ivano-Frankivskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii. URL: <https://www.if.gov.ua/news/predstavnyk-upovnovazhenoho-z-prav-hromadian-vidvidala-mistisia-compactnoho-prozhyvannia-vnutrishno-peremishchenykh-osib-v-ivano-frankivsku>
8. Na Bukovyni kozhen desiatyi ye pereselentsem. Chernivetskyi promin. 09.02.2023. URL: <https://promin.cv.ua/2023/02/09/na-bukovyni-kozhen-desiatyi-ie-pereselentsem.html>
9. Na Zakarpatti vidbuvsia rehionalnyi forum pro pidtrymku pereselentsiv «Zhyttia z «nulia». Zakarpattia onlain. 02.02.2023 URL: <https://zakarpattia.net.ua/News/225737-Na-Zakarpatti-vidbuvsia-rehionalnyi-forum-pro-pidtrymku-pereselentsiv-ZHYTTIA-Z-NULIA-FOTO>
10. Slutskyi B. UNIAN, Viina zminyala vse: yaki vyklyky podolaly hromadiany ta biznes mynuloho roku i do choho hotuvatsia u 2023 rotsi. 07.01.2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/viina-zminyala-vse-yaki-vyklyki-podolaly-gromadyani-ta-biznes-minulogo-roku-i-do-chogo-gotuvatsia-u-2023-roci-12101166.html>
11. Rozpodil naselennia za rivnem serednodushovykh ekvivalentnykh zahalnykh dokhodiv: Dokhody ta umovy zhyttia / Demografichna ta sotsialna statystyka / Statystychna informatsiia / Terytorialni orhany Derzhstatu. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
12. Makhoniuk O., Bidak V. Resursne zabezpechennia domohospodarstv Karpatskoho rehionu Ukrainy: aspekt sotsialnoi vrazlyvosti naselennia. Herald of Khmelnytskyi National University, № 2, Tom 2, 2022 (304). S. 136-143.
13. Raptova bidnist» ta znyzhennia dokhodiv pid chas viiny. Stan dobrobutu ukraintsiv vidchutno znyzysia. European Business Association. 26.02.2022. URL: <https://eba.com.ua/raptova-bidnist-ta-znyzhennya-dohodiv-pid-chas-vijny-stan-dobrobutu-ukrayintsiv-vidchutno-znyzysya/>
14. Problemy ukrainskykh ditei pid chas viiny. Period provedennia 27 sichnia - 1 liutoho 2023. Reitynh. 27.02.2023. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/problems_of_ukrainian_children_in_conditions_of_war_january_27-february_1_2023.html
15. Statystychnyi zbirnyk «Doshkilna osvita v Ukraini». Vypusky vid 2010 roku do 2017 roku. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm
16. Demografii i vidbudova Ukrainy: ekspertka nazvala problemy, yaki dovedetsia vyrishuvaty. Suspilne Novyny. 10.04.2023. URL: <https://suspilne.media/437253-demografia-i-vidbudova-ukraini-ekspertka-nazvala-problemi-aki-dovedetsia-virisuvati/>
17. Berbeka N. Vidbudova ukrainskykh mist – shans zrobyty yikh krashchymy. Ekonomichna pravda. 29.06.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/29/688676/>

Статтю підготовлено в межах НДР «Механізми проактивної політики зниження соціальної вразливості населення (на прикладі Карпатського регіону України)» (номер державної реєстрації 0121U112014).